

НОВАТА ПРОЦЕДУРА ЗА ОТСТРАНЯВАНЕ НА ОЧЕВИДНИ ФАКТИЧЕСКИ ГРЕШКИ В ОБВИНИТЕЛНИЯ АКТ

*Румен Ненков**

Една народна мъдрост казва: „Всяко зло за добро“. Краткото изложение, което следва, е насочено към търсене на отговор на въпроса дали мотивите на Решение № 14/09.10.2018 г. по к. д. № 12/2017 г. на Конституционния съд в частта, с която е отхвърлено внесеното от Висшия адвокатски съвет искане за установяване на противоконституционност на разпоредбите на чл. 248а (изцяло) и чл. 252, ал. 2 (частично) от Наказателно-процесуалния кодекс (НПК), не съдържат потенциал, който може да се използва, за да не се нарушават правата и свободите на гражданите.

Конституцията на Република България в чл. 134, ал. 1 определя адвокатурата като свободна, независима и самоуправляваща се структура, която осъществява особено важна общественополезна дейност, подпомагайки гражданите и юридическите лица при защитата на техните права и законни интереси. Дадената от основния закон характеристика на организацията на адвокатите сама по себе си изключва третирането ѝ като държавен орган, съставляващ елемент на съдебната система. Въпреки това нейната специфична правозащитна функция е дала основание на създателите на Конституцията да инкорпорират посочената разпоредба в главата „Съдебна власт“.

По принцип адвокатурата изпълнява своето конституционно призвание чрез правомерно и качествено упражняване на адвокатската професия от лица с признати правни познания и морални добродетели. Според чл. 24, ал. 1 от Закона за адвокатурата адвокатската дейност включва консултации и становища по въпросите

* Съдия във Върховния касационен съд (1992–2009), съдия в Конституционния съд (2009–2018).

на правото, изготвяне на книжа, свързани с възложената от клиента работа, и представителство пред държавни органи и служби, както и пред физически и юридически лица. Основният закон обаче излиза от рамките на индивидуалния принос на отделния адвокат за решаването на конкретен правен въпрос, а дава на адвокатурата правото чрез Висшия адвокатски съвет да играе важна роля в надлежното осъществяване на държавната власт, така че в по-широк общественозначим аспект да противостои на увреждането или поставянето в опасност на основните права и свободи на гражданите чрез приемане на противоконституционни закони. Това е сторено с въвеждането на новата алинея 4 на чл. 150 от Конституцията (обн., ДВ, бр. 100 от 2015 г.).

Считам, че винаги когато съществува и най-малкото съмнение в съвместимостта на един закон с Конституцията, Висшият адвокатски съвет следва да сезира Конституционния съд. Активният подход е за предпочитане пред пасивността, защото никога няма да навреди, а само би могъл да бъде от полза за обществото. Може да звучи парадоксално, но контролът за конституционсообразност понякога може да се окаже полезен за гражданите, дори и при формално отхвърляне на искането. Това е така, защото много често, съпоставяйки оспорената разпоредба с предписанията на Конституцията, Конституционният съд прибегва до така нареченото „конформно тълкуване“. В такъв случай като окончателен резултат по делото съдът приема съответствието с основния закон, но под условието, че атакуваната с искането правна норма се тълкува и прилага по начина, посочен в мотивите на постановеното решение, макар и с неговия диспозитив искането да е било оставено без уважение. Съображенията на Конституционния съд съставляват неразривна част от постановения акт, поради което са задължителни както за всички юридически лица и граждани, така и за всички държавни органи, включително и за съдилищата (чл. 14, ал. 4 от Закона за Конституционен съд). Ползват се с по-голяма обвързваща сила от определената с чл. 130, ал. 2 от Закона за съдебната власт сила на тълкувателните решения на Върховния касационен съд (ВКС) и Върховния административен съд (ВАС), а това означава, че органите на съдебната власт трябва да ги прилагат с предимство.

През 2017 г. Народното събрание прие промени в НПК, които не бяха възприети еднозначно от науката и практиката (обн., ДВ, бр. 63 от 2017 г.). Някои от тях наистина са непрецизно формулирани, създават несигурност и предпоставки за противоречиво прилагане. Във връзка с това под съмнение може да се постави съвместимостта им с принципа на правовата държава по чл. 4, ал. 1 от Конституцията. Затова решението на Висшия адвокатски съвет да оспори отделни разпоредби пред Конституционния съд заслужава да бъде оценено по достойнство.

Формално погледнато, с диспозитива на решението по к. д. № 12/2017 г. искането на Висшия адвокатски съвет е отхвърлено по отношение на оспорването на разпоредбата на чл. 248а НПК в нейната цялост и разпоредбата на чл. 252, ал. 2 НПК в частта „или когато е констатирал очевидни грешки в обвинителния акт“. Съображенията, които Конституционният съд е изложил в т. 6 от мотивите на решението, представляват нагледен пример за конформно тълкуване на подложените на конституционен контрол правни норми. Те обвързват общите съдилища и може да се ползват като предписания, насочени към предотвратяване на възможните посегателства върху конституционно гарантираното право на защита, с което несъмнено разполагат и участниците в наказателния процес.

Като вносител на искането за установяване на противоконституционност на новата процедура за отстраняване по инициатива на съда на очевидни фактически грешки в обвинителния акт, Висшият адвокатски съвет е изложил съображения, че с въвеждането ѝ е накърнен принципът на правовата държава по смисъла на чл. 4, ал. 1 от Конституцията, защото правото на защита на подсъдимия в съдебната фаза на наказателния процес е поставено в опасност поради неясно и непрецизно изразената воля на законодателя. Във връзка с това е развил тезата, че липсата на изрично легално определение на понятието „очевидна фактическа грешка“ за специфичните нужди на наказателното правораздаване създава предпоставки за противоречива, безпринципна и произволна съдебна практика. За да отговори на тези опасения, Конституционният съд е посочил, че разпоредби по въпроса как да бъдат преодолени последиците от допуснати очевидни фактически грешки в документите, които материализират волеизявления на различни държавни органи от законодателната, изпъл-

нителната и съдебната власт, отдавна съществуват, при това без законите от различните клонове на правото да съдържат изрична подробна дефиниция на понятието. В тази насока е привел конкретни примери – чл. 247 от Гражданския процесуален кодекс, чл. 62, ал. 2 от Административнопроцесуалния кодекс и чл. 133, ал. 3 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс. Конституционният съд е приел също така, че преценката за това коя грешка е очевидна „в българския правен ред традиционно се оставя на дискреционната власт на решаващия орган за всеки конкретен случай, т.е. на съда“. Следователно наложилото се досега в правната наука и съдебната практика разбиране за точното съдържание на понятието „очевидна фактическа грешка“ е относимо и към правилното прилагане на нововъведения в наказателния процес специален ред за нейното отстраняване по инициатива на съда още в самото начало на съдебната фаза на наказателния процес, воден за престъпление от общ характер. Така поставен, въпросът вече е изяснен, при това без особени противоречия – в смисъл, че като правно понятие очевидната фактическа грешка означава установимо при обикновен преглед на наличните писмени материали по делото или преписката несъответствие между формираната действителна воля на издателя на един акт с правно значение и нейното външно писмено изразяване в съответния документ (в този смисъл вж. Решение № 2186/15.08.1978 г. по гр. д. № 1817/1978 г. на ВС, II г. о.; Решение № 2011/01.11.1995 г. по гр. д. № 824/1994 г. на ВС, IV г. о.; Решение № 10655/13.08.2014 г. по адм. д. № 14153/2013 г. на ВАС, III о., и др.). В същата насока е и разпоредбата на чл. 175, ал. 1 АПК, която, без да е изчерпателна, посочва примерно различни видове очевидни грешки, които би могло да бъдат открити в съдебното решение, като „писмени грешки, грешки в пресмятането и други подобни очевидни неточности“.

Разбирането на Конституционния съд за универсалност на използвания в нормотворчеството правен език е в синхрон с изискванията, произтичащи от принципа на правовата държава по чл. 4, ал. 1 от Конституцията. То има и законово покритие в предписанието по чл. 9, ал. 1 от Закона за нормативните актове (ЗНА), според което разпоредбите на нормативните актове трябва да се формулират на общоупотребимия български език, кратко, точно и ясно. Само тога-

ва се създават необходимите предпоставки за предвидимо и непротиворечиво правоприлагане. Нещо повече, чл. 9, ал. 3 ЗНА препраща и към съответните разпоредби на Указ № 883/24.04.1974 г. за прилагането на закона, където в чл. 37 изрично се приема, че „думи или изрази с утвърдено правно значение се използват в един и същ смисъл във всички нормативни актове“, освен ако с допълнителна разпоредба им е придаден друг смисъл само за нуждите на съответния нормативен акт. Това само потвърждава тезата, че за разкриване на точното съдържание на понятието „очевидна фактическа грешка“ в наказателния процес може да се ползват аналогични законодателни решения в други клонове на правото, както и съответните постижения в развитието на съдебната практика и правната наука.

Тълкувайки в синхрон с основния закон новите разпоредби за отстраняване по инициатива на съда на очевидните фактически грешки в обвинителния акт, Конституционният съд е дал успокоителен отговор на тезата на Висшия адвокатски съвет, че съществува опасност чрез тяхното прилагане да бъде подменен институтът на изменение на обвинението, уреден в чл. 287 НПК. Конституционният съд изрично е обявил, че такъв подход би бил недопустим и противозаконен. Грешките в съдържанието на акта, с който прокуратурата изпълнява правомощието си по чл. 127, т. 3 от Конституцията (вж. Решение № 14/30.09.1999 г. по к. д. № 1/1999 г.), са свързани единствено и само с установимата, видимата разлика между истинската воля на прокурора, който го е издал, и съдържанието на документа (обвинителния акт), който би трябвало да я отразява. Такива грешки например могат да бъдат технически неточности в отразяването на датата и мястото на осъществяване на определени събития, в посочването на отделни признаци, които индивидуализират личността на подсъдимия, в аритметичното сбиране на стойности и т.н. Съвсем различни са предпоставките за прилагане на института на изменение на обвинението, които отразяват новото, промененото спрямо момента на внасяне на обвинителния акт разбиране на прокурора относно съществените правно релевантни обстоятелства и тяхната точна правна оценка – разбиране, изградено върху резултатите от проведеното съдебно следствие. Процесуалният закон би бил нарушен не само когато под формата на поправка на очевидни грешки в обвинителния акт фактически се изменя обвинението, а и

когато новите правила се използват от съда за даване на указания на прокурора за направен неточен анализ на доказателствените материали, за необходимостта да бъдат допълнени посочените доказателства и пр. В посочените случаи изобщо не става дума за очевидни фактически грешки, като това заключение е в съответствие и с възприетите принципни положения по съдебни актове, постановени при тълкуването на аналогични разпоредби на ГПК (вж. например Решение № 1725/08.09.1955 г. по гр. д. № 3930/1955 г. на ВС, III г. о., и Решение № 441/14.02.1966 г. по гр. д. № 3273/1965 г. на ВС, II г. о.). Затова в наказателния процес защитата с пълно основание може да иска последиците от такива противоправни действия на съдията докладчик да бъдат отстранени от съдебния състав, който разглежда делото по същество, или от по-горната съдебна инстанция.

В справедливия състезателен съдебен процес, така както е утвърден в чл. 121, ал. 1 от Конституцията, съдът не трябва да се превръща в съветник или помощник на нито една от спорещите страни. Доколкото не е изрично регламентирано в съответния процесуален закон, подобно действие не означава нищо друго освен акт на пристрастие и неравно третиране, който дори може да бъде основание за отвод на „прегрешилият“ съдия. Отклонения от посоченото принципно положение са допустими само в изрично уредени от закона хипотези, отразяващи неотречената от основния закон възможност за служебна намеса на съда, на който е възложено да разгледа делото. Такива изключения са необходими, за да обезпечат нормалното, ефективното и своевременното развитие на съдебното производство, защото това е в общ интерес на всички, които участват в него. Разпоредбата на чл. 248а НПК представлява именно предвидено в закона отклонение от принципа на състезателност в условията на равнопоставеност на страните в процеса. Съществена нейна особеност е, че визира единствено служебната инициатива на съда в лицето на съдията докладчик, въпреки че като целен резултат е насочена към извършване на поправката от самия издател на съответния обвинителен акт, както поначало е в другите случаи на формално отстраняване на грешки в материализирани волеизявления на държавни органи. От една страна, новата процедура ползва прокуратурата, но от друга – предвижда неблагоприятни за държавното об-

винение последици, тъй като при неизпълнение на дадените указания съдебното производство се прекратява (вж. чл. 248а, ал. 2 НПК).

Достоинство на решението на Конституционния съд е, че в него се приема, че служебната намеса на съда в полза на страната по обвинението е ограничена от законодателя в рамките на началния стадий на първоинстанционния наказателен процес. Изрично се сочи, че поначало провеждането на процедурата „предхожда съдебното заседание за разглеждане на делото по същество“. Заключение на Конституционния съд съобразява както конкретното съдържание (вж. алинея 2 на чл. 248а НПК), така и систематичното място на новосъздадения правен институт в глава деветнадесета на НПК със заглавие „Предаване на съд и подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание“. Наистина, ако не се накърняват основните принципи на справедливия наказателен процес, в частност – правото на защита на подсъдимия, в последващия ход на делото съдът също може да приеме и съобрази заявление на прокурора за отразяване на поправка в съдържанието на внесения в съда обвинителен акт. Това обаче вече не може да бъде „подказано“ служебно от самия съд, който трябва да отстоява положението си на безпристрастен арбитър по спора. Не е изключено също така в някои случаи на допусната очебийна техническа грешка, когато няма никакво съмнение относно истинската воля на издателя на обвинителния акт, съдът да обяви, че е установил неточността в документирането и че я отчита при решаването на делото. При всяко положение обаче, независимо дали грешката е установена и последиците от нея са отстранени в процедура по чл. 248а НПК, по последващо изявление на прокурора, или това е станало чрез изрична констатация в съдебен акт, Конституционният съд приема, че поправката никога не може да остане скрита „за страните в съдебното производство, включително за подсъдимия и неговия защитник“. Това означава, че заинтересованите участници в процеса винаги трябва да разполагат с възможността да възразяват и спорят по нейната допустимост. Важно е ясно и категорично да се подчертае, че непоправената грешка в обвинителния акт, доколкото засяга основните процесуални права на обвиненото лице по чл. 55 НПК (например при допусната аритметична грешка в събирането на отделните стойности от общата равностойност на предмета на престъплението), ни-

кога не може да ползва обвинението, а обратно – винаги трябва да се тълкува от съда в интерес на защитата.

В заключение намирам, че правозащитният потенциал на решението по к. д. № 12/2017 г. може и трябва да се използва за реализация на идеите и целите на справедливия наказателен процес. В своята практика съдебните органи са длъжни да съобразяват даденото от Конституционния съд, съответно на предписанията на основния закон, тълкуване на новите разпоредби за отстраняване на очевидни фактически грешки в обвинителния акт по инициатива на съда. Със средствата, с които разполага, адвокатурата е длъжна да допринесе за постигане на този резултат. Така, макар конституционният спор формално да е загубен, може да се окаже, че по-важната битка за правата и свободите на гражданите е спечелена.